

BULLETIN

van de Historische Kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historie-beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerlener land.

Bruinkolendelving te Heerlerheide

I. ROND HET LEIENHOES.

HEDEN ten dage denkt men bij het horen van de naam Heerlerheide direct aan de steenkolenmijnen Oranje Nassau III en IV, de sportwereld kent er de naam Groenesterterrein, tot voor kort nader aangeduid als Oude Vliegveld, doch wie weet nog iets over de locale situatie van voor 50 jaren? Rond Staatsmijn Emma alles akker- en weiland van de middeleeuwse leengoederen Ter Weyer, Passart-Nieuwenhagen, Ter Eyck, Carisborg of het Heidehofke; zwemvijver en IJsbaan Blankevoort met omgeving was het leen der voorname familie Roebroeck, wonende op het stokleen Roebroeck, dat als verdedigbaar woonhuis het zgn. Leienhoes had. De lenen Beersdal, de Vrank, Rennemich : al deze landbouwdomeinen met verdedigbare kasteelboerderijen moesten wijken voor de moderne industrie : de burchten werden afgebroken of het er bij behorende terrein werd er aan onttrokken.

Om een en ander aan de vergetelheid te onttrekken, worden hier enkele regels gewijd aan de bruinkoolontginning te Heerlerheide.

Midden in het moeras tussen de oude Romeinse Heerweg, Schelsberg, Bokstraat en Papperjans lag reeds in de dertiende eeuw, en mogelijk nog eerder, het stamslot der familie Roebroeck. (Zie Publ. 1934). In de tijd, dat landbouw het middel van bestaan en grondbezit de rijkdom waren, van 1200 tot 1800, moet het met Passart, Carisborg, Ter Weyer een gelijkwaardige rol hebben vervuld als de heerlijkheden Bensenrade, de Doom, Kaldenborn, Prickenis, de Struyver, e.a. Dit blijkt overduidelijk uit de belastingaanslagen. Toen geldbezit, handel en industrie grotere bronnen van inkomsten werden, raakten al deze lenen ten achter. Doch moeder natuur had voor Heerlerheide nog wat gereserveerd. Door tal van grondboringen omstreeks 1870 was men aan de weet gekomen, dat in de Limburgse oude rivierbeddingen, o.a. te Heerlerheide, Brunssum, Schinveld, waar nu nog de Schroetebeek, Loopgraaf,

Rode beek e.d. stromen, oeroud veen in dikke lagen bruinkolen was geconserveerd. De eeuw van de stoommachine speurde ijverig naar goedkope brandstof. Noord Nederland groef halve provincies laag- en hoogveen af, legde er speciale kanalen voor aan, en verleende concessies tot het delven van steenkolen en bruinkolen, aanvankelijk zelfs merendeels voor niet Nederlands kapitaal. Zolang de import van steenkolen mogelijk was, toonde de Nederlandse regering weinig interesse voor het Zuiden. In „De Nederlandsche Mijnwetgeving”, uitgave Tjeenk-Willink, Haarlem, kan men het Koninklijk Besluit van 23 Febr. 1917, No. 24 lezen, waaraan hier het volgende wordt ontleend :

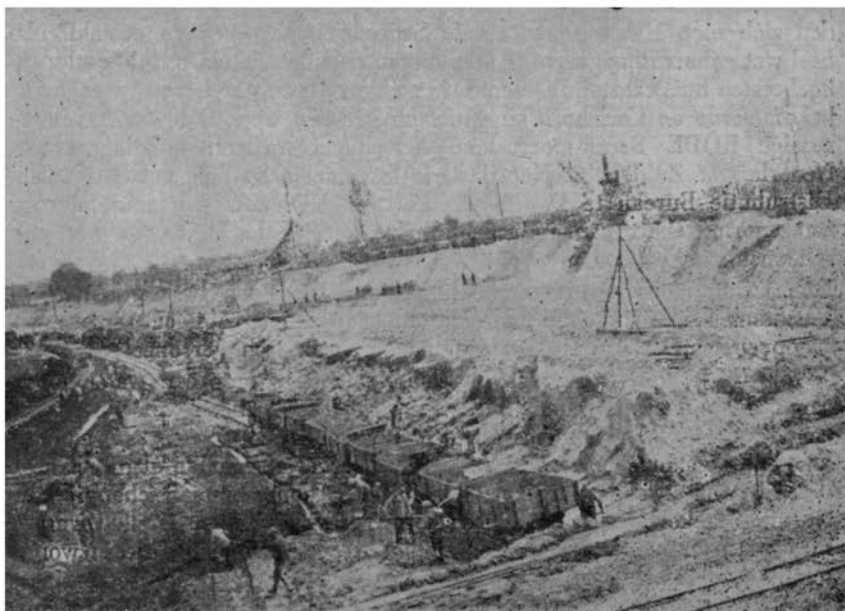
„Wij Wilhelmina, enz. . . .

Gezien de aanvragen van Charles Steel, destijds wonende te New Barnet, Herts en William James Roe, destijds wonende te Tottenham, Londen, d.d. 30 Nov. 1907, om concessie voor de ontginning van bruinkolen over een oppervlakte van circa 150 h.a. in de Gemeente Heerlen, onder de benaming Carisborg II en van Mr. Dr. Henri van Groenendaal, destijds wonende te St. Pieter, en Jacques van Groenendaal, destijds wonende te Breda en Jan Hendrik Jozef Beckers, destijds wonende te Jabeek, d.d. 31 Mei 1908, om concessie voor de ontginning van bruinkolen over een oppervl. van resp. ca. 225 h.a. gelegen in de Gemeenten Schinveld en Brunssum, onder de benamingen resp. van Brunahilde I en Brunahilde II, en van Joseph Keyzer André, destijds wonende te Maastricht, en Jean Beckers, destijds wonende te Jabeek, en Louis Jacquemin, destijds wonende te Jupille, en van Jacques van Groenendaal, destijds wonende te Breda, en van Mr. Dr. Henri van Groenendaal, destijds wonende te St. Pieter, d.d. 30 Mei 1908, om eene concessie voor de ontginning van bruinkolen over een oppervlakte van ca. 140 h.a. in de Gemeenten Brunssum en Heerlen, onder de benaming Energie, gezien de gewaarmerkte plannen der oppervlakten, waarvoor vergunning tot ontgraving is gevraagd.

gezien de bewijzen, dat de publicatiën overeenkomstig de wet van 21 April 1810 (Bulletin des Lois no. 285) hebben plaats gehad, gezien enz. enz.

gezien het request van Charles Steel en William James Roe, gemachtigde der concessie-aanvragers van het veld Carisborg II aan Onzen toenmaligen Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, d.d. 2 Dec. 1912, waaruit blijkt dat deze aanvragers zich met de naamloze vennootschap Bergerode *) hebben vereenigd, gezien de statuten der N.V. Bergerode, door Ons goedgekeurd den 31sten Mei 1911, en de wijziging daarvan, goedgekeurd door Ons den 25 Febr. 1916, overwegende, dat in de terreinen waarvoor concessie is aangevraagd, de aanwezigheid en ontginbaarheid van bruinkolen op voldoende wijze is aangetoond, en tegen de aanvraag geen verzet is aangetekend, overwegende, dat de houders van de concessie voor de ontginning van

*) Hoofddirecteuren waren de Heren P. en A. van der Lande, te Deventer, destijds wonend te Heerlen.

steenkolen in het mijnveld Oranje-Nassau, overeenkomstig het bepaalde in art. 5 van het Kon. Besluit van 4 Maart 1824 (Staatsblad no. 23) is gehoord, enz.

hebben goed gevonden en verstaan

art. 1 Aan de N.V. Bergerode, Maatschappij tot exploitatie van mineralen, gevestigd te Brunssum, wordt onder de benaming van Brunahilde I en II, Energie en Carisborg II, concessie verleend voor de ontginning van bruinkolen over een oppervl. van ongeveer 332 h.a., enz." Verder werden nog diverse exploitatie- en egalisatievoorschriften gegeven.

De concessionarissen en Burgemeesters der betrokken Gemeenten wisten van al deze plannen het hunne af, doch de grondeigenaars waren hiervan vrijwel onkundig.

Alsof het gisteren gebeurde, herinner ik me nog de aanblik van de eerste dagen effectief werken der Carisborg II, bewesten kasteel Roebroeck. 's Morgens werden de koeien normaal in de drassige weilanden gebracht en toen de eigenaars ze 's avonds wilden naar huis halen waren de beesten ontlopen. Tientallen onbekende Hollands sprekende arbeiders hadden op een dag tijd de doornenhagen omvergekapt, kanadassen omgekapt of van toppen en takken beroofd en deze bomen zodoende tot lichtmasten klaargemaakt en ... over honderden meters lengte was de graszode weggestoken en stak violetbruine grond door het omhoog-sijpelende bodemwater. Daar ter plaatse was de afdeklaag dus slechts ca. 20 c.m. Protest der boeren bij de arbeiders over dit ongehoord

schenden van het eigendomsrecht baatte niet en de grote heren vertoonden zich niet. Het vee was op de Schelsberg gegrepen en gestald. Na heel wat geharrewar gaven de kommiezen geleidebiljetten om de ontlopen koebeesten huiswaarts te leiden. Of er elders voor het vee was, daar bekommerde de Carisborg zich niet om. In één week tijd was het moerassige RODE Broek-moerasland herschepen in een goudland voor Nederland : Zuid helpt Noord. Drie tot vier jaren lang zat het Kolen Distributie Bureau te Den Haag, kortweg KODIBU genaamd, al met een enorm tekort aan industriebrandstof; hier lag hij voor het opscheppen.

Hoe kwam men in deze mobilisatietijd zo snel aan honderden werkrachten en het benodigde materiaal als kruiwagens, rijplaten, kipwagens, schoppen, smalspoor, woongelegenheid en technisch personeel?

13 en 14 Januari 1916 was ons land getroffen door een watersnoodramp, die zeer zware schade had aangericht aan de dijken van Noord- en Zuiderzee. Diverse aannemersfirma's hadden in 1916 en 1917 aan de herstelwerkzaamheden gewerkt. De N.V. Bergerode haalde al direct heel wat licht en zwaar materiaal weg bij de Aannemersmaatschappij van Hattum-Blankevoort en toen in de zomer 1917 de dijken hersteld waren, moest men emplooi zoeken voor honderden polderjongens, die in woon-schuiten en keten gehuisvest, aan de dijken hadden gewerkt. Het bericht, dat er in Heerlerheide volop werk was, bracht uitkomst. Tal van zgn. putbazen met hun werkploegen zakten af naar de bruinkolengroeven, waar ze voorlopig in keten en in aanbouw zijnde woningen, o.a. te Beersdal, of bij particulieren werden ondergebracht. Enkele putbazen wonen nu nog op Heerlerheide en omgeving, b.v. Karsing, Jaap de Weert, Tielens, Gerrit Meyer, Sander Mulder. 16 Keten boden ieder plaats voor 24 man plus de kostbaas met zijn gezin. Twee grote keten waren ingericht voor verbandkamer en ziekenverblijf. Tal van Belgische geïnterneerde soldaten werden bij de bruinkolen tewerkgesteld. Dat was een verandering voor de stille Heerlerheidse cafétjes en slijterijen en ook de winkeliers ging het goed ondanks de distributerompslomp. De „Bergerode" had voor elk bedrijf een eigen distributie en mocht zelf slachten.

Typisch was, dat de meeste polderjongens elkaar nooit bij de voor- of familienaam noemden; men kende elkaar op de bijnamen, b.v. de 3 gebroeders Huygens uit Ossendrecht heetten Kwast, Stek en Strop; verder mooie namen als : de Olie, Schoentje, Kiebel.

Zelfs het technisch personeel had een bijnaam. Op de baggermachine zat Trijn de Gaper; een om zijn drankzucht ontslagen onderwijzer, die hier emplooi gevonden had, heette natuurlijk de Schoolmeester; bij de klep van de diepbagger zat de Dokter.

Amsterdam en Rotterdam stuurden werklozen, die onderdak kregen in de Amsterdamse en Rotterdamse keet.

Ook werkvolk uit Heerlerheide en omgeving werd graag aangetrokken; zo werkte de eenmaal zeer rijke carrouseexploitant Rousch als timmerman, Kees Buseau was tijdschrijver bij de loonadministratie; Gerrit de

Vries werd magazijnmeester en van de Bogaert op de Schelsberg bediende de eigen wagonweeginstallatie.

Om het zeer overvloedige grondwater baas te worden werd het Schroetebeekje uitgediept en het water in een groter riool onder de weg Heerlen-Sittard afgevoerd; enkele grote pompinstallaties pompten dagelijks duizenden kubieke meters water weg.

Ir. Volker, in die tijd uit Roemenië wegens oorlogsomstandigheden gevlucht, gaf tal van technische adviezen. De 21-jarige K. Blankevoort, thans nog Vertegenwoordiger der N.V. Bergerode, trad in het voetspoor van zijn vader en nam mee de werkleiding op zich. Voorlopig was het kantoor ondergebracht in het gecementeerde huis Severens naast het Leyenhoes. Diverse woningen en boerderijen gingen tegen de grond: de families Quix, Harren, Geelen e.a., moesten elders onderdak zoeken. Geelen kreeg voor zijn bezit zoveel klinkende munt, dat hij in die dure oorlogstijd direct het hotel Bergerode op de Roebroekerweg kon laten bouwen. Jacob Pijpers werd de nacht na het passeren der verkoopakte vermoord; het geld was evenwel reeds op de Bank geplaatst.

Begin 1917 vlotte het werk nog niet naar wens, duizenden tonnen brandstof lagen te grijp, maar de afvoermogelijkheid was er niet. Toen sprong de Nederlandse Regering bij. Genietroepen werden te werk gesteld om normaalspoor aan te leggen van de spoorweg tussen Heerlen en Hoensbroek, via Kopkensmolen naar de groeve. Op tal van plaatsen moest een hoge spoordijk worden aangebracht, elders het terrein worden uitgediept. De N.V. Zilverzandexploitatie Louisiana o.l.v. Dir. Smith, boekhouder Ketting en bedrijfsleider van Oss, vervoerde met smalspoor haar dekgrond naar de gewenste plaatsen en zodoende hadden de mannen van Luitenant Matern in enkele maanden tijds het spoor klaar. Diverse van deze soldaten zijn hier gebleven, o.a. Plieger en Fidder.

Deze exploitatie werkte nu met 800 tot 900 man dag en nacht in 2 ploegen door. De grote werkorganisator was Karel Spek (woont nog te Gouda). Voortdurend zat deze te donderjagen om de productie op te voeren. Had men aanvankelijk uiterst dunne deklagen te verwijderen gehad, het speciaal Laboratorium te Delft, o.l.v. Prof. Molengraaf, wist dat de bruinkolen onder de dikkere löss- en zandlagen meer calorieën hadden, daar deze minder zand bevatten en omdat op gehalte verkocht werd aan het KODIBU, werd die kant uitgewerkt. Afdek en bruinkolen werden aanvankelijk met handkracht in 3 etages afgegraven. Het reeds ontstane gat werd gedeeltelijk direct met afdek volgestort. Zware kipwagens met 20 tons locomotieven vervoerden alles uit de put in de richting Herenweg, om daarna terug te stoten naar Weeginstallatie en spoorwagens. Bij de aanleg van dit spoor ontstond een scène met de Heer H. Bosten en zijn echtgenote. Daar deze het niet eens kon worden met de N.V. Bergerode over de verkoopprijs van zijn terrein, werd het spoor toch aangelegd. De Heer en Mevr. Bosten stelden zich op het spoor en bleven met ware doodsverachting voor de puffende locomotief staan. De bedrijfsleiding liet zware spuitstralen op het tweetal richten, doch Mevr. Bosten bemachtigde het spuituiteinde en richtte het water op Blankevoort en andere mannen van de Bergerode. De Heer Bosten sloeg

met een bijl de slangen doormidden en de triomf van zijn ega was teneinde. Toen deed de onteigenende partij zich volgens art. 76 u door middel van de sterke arm in het bezit der onteigende goederen stellen. (Zie het politierapport Chétien Holleman). De meeste boeren kozen liever de gave Hollandse guldens, die vrij royaal voor het toch reeds in bezit genomen terrein werden betaald. Ook Familie Stevens verkocht het Leyenhoes, dat nu spoedig werd afgebroken. Hierbij ging de graafmachine door een Karolingische Pottenbakkersoven. In 1918 kwam een diepbagger het werk verlichten en tot 1921 werd voortaan tot 25 meter diepte de bruinkolen weggegraven.

Vanaf Pasen 1918 begon de bruinkolenafvoer per Spoor en steeg weldra tot het continutotaal : dagelijks 2000 ton in pendelvervoer uit groeve Carisborg II (ter onderscheiding van Carisborg I, op de Varenbeukel begonnen en exploiterende in de richting Emma). Met Energie en Brunahilde vormde Carisborg II de exploitatie N.V. Bergerode, die samen dagelijks 6000 ton bruinkolen afleverden naar Weert, alwaar een groot overslagbedrijf al de Limburgse bruinkolen oversloeg (8000-10000 ton), want de Carisborg I, de Herman en de Graetheide leverden ook hun bijdrage af aan het KODIBU, dat voor de verdeling hiervan aan de Ned. industrie zorgdroeg. De Carisborg II heeft van 1917 tot 1921 ongeveer een half miljoen ton bruinkolen geëxploiteerd. Hoewel er nog een 60000 kubieke meter voorraad aanwezig was, werd toen de exploitatie geleidelijk gestaakt, omdat de vraag enorm terug liep.

Volgens art. 4 der bruinkolenconcessie d.d. 17 Nov. 1906, no. 29, moest het terrein goed geëgaliseerd worden, en een bovenlaag van teelaarde of bouwgrond worden uitgespreid. Dit werd nog een dure geschiedenis, doch het moet gezegd worden, de Maatschappij heeft dit keurig gedaan, volgens de aanwijzingen van de concessionaris, het Kamerlid Jan Beckers uit Jabeek. Dit mooie vlakke terrein, terdege bewerkt met kunstmest, bleek prima weiland te zijn. Diverse boeren pachtten er grote percelen van. De Heren Penners, Meulenberg e.a. zouden Zuid-Limburg verblijden met een vliegdemostratie. Op naar *Heerlen*, kon men in Aug. 1928 alom lezen, op naar Heerlen, grote vliegdemostratie op vliegveld der bruinkolenontginning Carisborg II. 28 Aug. 1928 is Heerlerheide zwart van de kijkklustigen. Helaas, het werd een geweeklaag. Een der gamele kisten kon niet in de lucht blijven en vloog op de duizenden toeschouwers in. Tientallen doden en gewonden waren te betreuren. De volgende dagen stonden de kranten vol over het ernstig vliegongeluk te **HEERLERHEIDE**.

H. A. BEAUJEAN

De „Swijgende Landthol” en het „Weggelt van Heerle”

(Vervolg)

Men ziet hieruit, dat de „swijgende landthol” niet van koopwaar in de ruimste zin, doch alleen van voertuigen en vee werd geheven.

De „Swijgende Landthol”, evenals het „Weggelt van Heerle”, werden doorgaans afzonderlijk voor de tijd van twee jaar door de „Gecommitteerden van den Raad van State binnen Maastricht” verpacht. Aanvankelijk geschiedde de verpachting gezamenlijk voor meerdere jaren.

De pachtovereenkomst van de „swijgende landthol” over de jaren 1775—1776, evenals die van het „weggelt van Heerle” over de jaren 1769—1770 zijn als bijlage aan dit artikel toegevoegd. De tolln werden aanvankelijk gezamenlijk voor meerdere jaren verpacht.

Van 1 Augustus 1719 tot 31 Juli 1731 en van 1 Augustus 1731 tot 31 Juli 1737 en verder van 1 Augustus 1737 tot 31 Juli 1739 was pachter Wijnand KICKEN, notaris te Maastricht.

Van 1 Augustus 1731 tot 31 Juli 1737 bedroeg de jaarlijkse pacht van de tol 1450 gulden hollants en van het weggeld 20 gulden hollants. Van 1 Augustus 1737 tot 31 Juli 1739 van tol en weggeld samen 2135 gulden hollants per jaar. (L.v.O. 194)

Het moet voor waarschijnlijk worden gehouden, dat het weggeld van Heerlen op dezelfde objecten van toepassing was als die waarover de landtol werd geheven. Of hetzelfde tarief gold is niet zeker. Bij vergelijking van de ontvangsten van beide tolln zou men geneigd zijn te veronderstellen, dat het tarief van het weggeld belangrijk lager was dan dat van de landtol. Daarbij moet echter niet uit het oog worden verloren, dat de inwoners van de Hoofdbank Heerlen, zoals reeds gezegd, van de betaling van weggeld waren vrijgesteld, daarentegen wel landtol waren verschuldigd.

Enkele hierna vermelde cijfers, ontleend aan de aantekeningen van Wijnand KICKEN betreffende door zijn broeder Christiaan te Heerlen geïnde bedragen aan tol en aan weggeld geven hieromtrent enig inzicht.

1719	17 Augustus	15 gulden tol	1 gld. 10 st. weggeld
	4 October	30 gulden tol	4 gld. weggeld
	11 November	20 gulden tol	4 gld. weggeld
1720	13 Januari	13 gulden tol en weggeld samen	
	18 Februari	18	„
	10 April	17	„

	28 Mei (over de maanden April en Mei)	20 gulden tol	4 gulden weggeld
	21 Juni	21 gulden tol en weggeld samen	
	31 Juli	16 gulden tol	2 gulden weggeld
	2 September	15 gulden tol	3 gulden weggeld
	29 September	15 gulden tol	2 gulden weggeld
1723	6 Februari	tol en weggeld over December 1722 en Januari 1723 30 gulden tol en weggeld samen.	

In latere jaren wordt de opbrengst van beide tolln niet afzonderlijk vermeld.

Zoals in de beschrijving van het huis DE AREND reeds gezegd, pachtte Wijnand KICKEN 17 Augustus 1741 de „swijgende landthol” opnieuw voor twee jaar voor 2530 gulden hollants jaarlijks en in 1749 wederom voor twee jaar voor 2000 gulden jaarlijks.

In 1753 was Joh. Hendr. BLOEM tolgaarder te Heerlen. (Akte voor Notaris L. G. PELT, 10 Maart 1753.)

Joh. Hendrik BLOEM was in 1755 ook pachter van „den grooten doorvaerenden Swijgenden Landthol s'Lants van s'Hertogenraede Partage van Haar Hoog Moo.”

Zulks blijkt uit een aantal verklaringen afgelegd door ingezetenen van de hoofdbanken Vaals en Gulpen, die als tolgaarders fungeerden en andere personen. Tot goed begrip diene, dat genoemde plaatsen behoorden tot het land van Herzogenrath. Bedoelde personen verklaarden o.a. nooit instructie van BLOEM te hebben ontvangen tol te heffen van vee of koopwaar van de inwoners hunner woonplaats, die of vee of anderszins ter markt brachten of voor eigen gebruik uit het buitenland invoerden. Zij verklaarden voorts, dat alle „vreemde passeerende karren gelaaden met coopmanschappe, altoos tol hebben moeten betaelen en wel ingevolge tarief voor ieder paerdt tien oort”. (Akten voor Notaris L. G. PELT van 3, 26 en 28 April 1755.)

BLOEM had deze verklaringen blijkbaar nodig in verband met een door de „stenden des Landts van s'Hertogenraede” tegen hem aanhangig gemaakt proces bij de Raad van State. (ibid. van 11 April 1755.)

In 1757 was Johanna COTZHUIJSEN, weduwe van Wijnand KICKEN, pachteres van de „Groote Swijgende Landthol des Landts van Valkenborgh”, hetgeen blijkt uit de volgende verklaringen afgelegd door de tolgaarders van Nieuwenhagen, Heerlen, Ten Esschen en Klimmen :

„5 April 1757 verclaerden Reinier KEIBITZ woonende tot Nieuwenhaegen, Johan Hendr. BLOEM, inwoonder deeser Dorpe, Caspar BIESEN, inwoonder van den Eschen en Wilh. MEURS, inwoonder van de hooftbanke Climmen, ter requisitie van Juffrouw Joanna COTZHUIJSEN wede wijlen d'Heer Notaris en Procureur KICKEN als pagtersche van den Grooten Swijgenden Landthol des Landts van Valkenborg Partage van Haar Hoog Moo, dat door het slieten van het Gulicker

tandt als andere Landen, alsmede de daerop gevolgde interdictie van H.H.M. in dato den 4 Febr. deses jaers, waarbij mede den uitvoer der graanen buitjen deese Landen is worden verboden, de commercie soodaenig is worden gestrempt dat grene passasie door dese Landen meer en valt daerbij de inkomst van den Landtol seer wordt gepraecjudiceert, soo dat den ontvangs op hunne comptoiren in deese tijden seer weenig opbrengt, dat het de moijte niet waerdig en is dat deselve opgepast worden, addeerende hij ersten compt. dat voor anderhalf jaer omtrent verscheijde voerkaaren van S'Bosch op Acken van Collen op Luijck sijnen post passerde, dewelcke nu hunne passasie over het Gulijxs neemen. Geevende sij declaranten reedenen van weetenschappen dat den ontvangs op hunne respe comptoiren dewelcke sij verscheijden jaeren hebben bedient, noijt soo gering gevonden hebben als nu t'zedert het slieten van de Landen. Geevende hij lasten decht nog naedere reedenen van weetenschappen dat nu weenig ofte niets op sijn comptoir ontfang door dien de sterfte in het Limborger Landt als in het rijk van Acken onder het rindtvee is woedende waerdoor hij voormaels reedelijck passasie op sijn comptoir hadde". (Akte voor Notaris L. G. PELT.)

De bedoeling van deze verklaringen was blijkbaar een vermindering van de pachtsom te verkrijgen.

Van 1 October 1775 tot 30 September 1777 werd de „swijgende landthol" verpacht aan N. J. SWARON voor f 2850 per jaar

Over hetzelfde tijdvak 1777—1779 voor f 2705 per jaar aan Abraham LIES.

Over 1781—1783 voor f 3155 jaarlijks aan Pieter LENARTS.

Over 1783—1785 voor f 3410 jaarlijks aan Machiel LE MAIR.

Pachters van het „Weggelt van Heerle" voor de tijd van twee jaar waren:

19 Juli 1769	Dionijsius BLOEM	voor f 40 per jaar
6 Juli 1773	Johannes BLOEM	voor f 32 per jaar
6 Juli 1775	Matt. J. SOUREN	voor f 40 per jaar
2 Juli 1777	Johannes BLOEM	voor f 25 per jaar
17 Juni 1779	Machiel LE MEER	voor f 40 per jaar
4 Juli 1781	Johannes BLOEM	voor f 35 per jaar
4 Juli 1783	H. Pieter BISSCHOP	voor f 12 per jaar
31 Juli 1787	GOFFIN	voor f 25 per jaar (L.v.O. 211)

In 1765 was Pieter Machiel MAESSEN pachter van „den grooten Valckenborgsche Swijgende landthol".

In genoemd jaar schijnt de Markies van Hoensbroek zich er op te hebben beroepen, dat hij voor zich en zijn pachters vrijgesteld was van de betaling van tol.

Zulks blijkt uit de hierna volgende verklaringen, afgelegd op verzoek van de pachter van de tandtol, door de tolgaarders van Kunrade, de Locht, de Weegscheid en Ten Esschen, luidende als volgt :

Johannes DAUVEN, inwoonder tot Cunrad, Nicolaes VRISCH, woonende aan den Logt op den Ackerweg, Maria SCHILS wed. wijlen Job. Hend. BLOEM, inwoondersche alhier op den Wegscheijt, Mathijs JONGEN, woonende op den Eschen, Caspar van den BISSEN, mede inwoonder op den Eschen, Hindrick HEUTS inwoonder tot Cunraed, verclaarden, ter requisitie van Pieter Machiel MAESSEN als aenneemer van den grooten Valckenborgsche Swijgende Landthol, dat hij eerste declarant seven jaeren omtrent, den tweeden vier jaeren, de derde declarante met wijlen hearen man saal, in het ses en twintigh jaar, den

vierden declarant omtrent een en een half jaar en zijn vaeder saal. in de veertig jaaren en den vijfden declarant omtrent twintig jaaren, en den laatsten comparant omtrent drie jaaren, als commissen in hunne resp. districten de totlpenningen gegaart en gecollecteert hebben, dat gedurende hunne collectjaaren voor soo de kaaren van t kasteel van hoensbroek als de heer Marquijs sijne halfwinners kaaren den tol bij hun soo van vrugten, kalck, als coolen sonder eenige contradictie betaelt hebben aen hun resp. sonder noijt ofte oijt aen hun eenen borgers brieff vertoont te hebben.

Hendr. HEUTS verclaert nader, dat in t eerste jaar van sijn collecte seekere wed. Joh. LINTJENS namens voorm. heer marquijs aen hun twee schillinge tol betaelt heeft voor twee kaare kalck, seggende, dat is de laetste keer, dan hij heere marquijs heeft alsnu een borger brieff en sal niet meer betaelen.

(Akte voor Notaris L. G. PELT 10 December 1765).

In de voorwaarden, waaronder de „swijgende landthol” werd verpacht, komt de bepaling voor. dat ter plaatse, waar de tol werd geheven, tol-borden moesten worden aangebracht.

Dat aan deze bepaling strikt de hand werd gehouden, blijkt uit de volgende aantekening van Wijnand KICKEN van 13 Mei 1731 :

„Aen Peter een nieuwe plate mede gegeven; voor ses nieuwe platen betaelt soo voor het bleck als laeten schilderen en verven f 12”.

De Raad van State achtte de inkomsten uit de „swijgende landthol” en het „weggelt van Heerle” blijkbaar niet meer voldoende voor een behoorlijk onderhoud van de wegen en besloot daarom tot dat doel een afzonderlijk weggeld te heffen.

Zulks blijkt uit de mededeling in de extraordinaire Banksvergaederinge der Hoofbank Heerlen, gehouden binnen Valkenburg, 9 April 1778, bij welke gelegenheid de Lt. Schout ter kennis bracht, dat de Raad van State der verenigde Nederlanden bij Resolutie van 27 Februari 1778 had goedgevonden, tey einde „de voornaeme groote weegen en heirbanen, bij continuatie in goede staet te houden en daardoor de passagie, door gemelde Lande, soo veel moogelijk te faciliteeren, mitsgaeders omme de goede ingeseetenen, te onlasten van de beswaerlijke diensten van karreweijen, een modique weggeld te heffen”.

„Dog dat H.H.M.M. bij eevengenoemde resolutie hebben geordonneert, dat voor en alear het gemelte weggeld plaats sal hebben. de Lt. hoofd-officieren moeten sorge draegen, dat door de ingeseetenen, het sij bij karreweijen, het sij bij publijque aanbestedinge, ten coste van ieder Banck, de voorn. weegen ieder in sijn district, in volkoomen goede staat, sullen worden gebracht en geleverd”.

Omtrent de hoegroothed van het „modique weggeld” tot heffing waarvan werd besloten, is niets naders bekend.

De aangekondigde heffing van het „modique weggeld” moet worden beschouwd als een buitengewone heffing, onafhankelijk van de „swijgende landthol” en het „weggelt van Heerle”. Deze beide tollen werden immers, zoals wij hebben gezien, nog in 1785 en 1787 verpacht.

(Wordt vervolgd)

W. LINDELAUF †

BESCHERMENDE maatregelen

voor de

heerlense gemeentearchieven

in 1644 en 1661

GEZAGSUITOEFENING en archievenbezit zijn twee samenhangende begrippen. Waar bestuurd wordt en rechtshandelingen geschieden, daar ontstaat noodzakelijkerwijze een schriftelijke neerslag der genomen besluiten met annex administratieve instanties ter uitvoering van het bestuursbeleid. Hier ligt het ontstaansmoment van een archief.

Het bijzonder belang van een goed geordend en beheerd archief heeft o.m. de leiding van het Romeinse imperium ingezien. De geheime en voor bewaring in aanmerking komende Staatsstukken werden in een centraal depot, het Tabularium, bewaard, waarvan men de overblijfselen op de keizerlijke fora te Rome nu nog kan in ogenschouw nemen.

We behoeven hiervoor evenwel niet zover van huis te gaan. Bekend is het Belastingarchief te Trier, waar de princeps tabularii (= archivaris) de lijsten en verdere gegevens beheerde van de belastingbetalers, die binnen de provincies Belgica en de beide Germanien woonden en waartoe derhalve ook Coriovallum behoorde (1). Ook de Romeinse stad Keulen had zijn archivaris zoals ons door inscripties bekend is (2). Zijn dienst was verbonden aan het provinciaal bestuursapparaat.

De kerkelijke en wereldlijke gezagsdragers der Middeleeuwen en latere tijden hebben elk op hun wijze zorg gedragen voor het beheer van hun oorkonden (= charters), besluitenregisters, titels van eigendom, financiële stukken en administratieve bescheiden.

Iedere kasteelheer van enige betekenis en nagenoeg elke schepenbank vormde een eigen archievenbezit (3). De belangrijkste stukken borg men op in een z.g. „Schepenkomp” op het dorps huis of in de stenen torens der kerken (4).

Of men te Heerlen vóór 1644 de stukken centraal bewaarde door middel van een Schepenkomp, zou men kunnen betwijfelen op grond van een uit dat jaar daterend request van het plaatselijk Schepenbestuur, gericht aan de Souvereine Raad van Brabant en strekkende tot het verkrijgen van de goedkeuring tot aanschaffing van zulk een archievenkist. Het gebeurde immers vaak, dat de stukken bij de schout of schepenen aan huis bleven liggen en later bij de erfgenamen werden teruggevonden. De stukken van het financieel beheer kwamen dan terecht ten huize van de Ontvangers en t.a.v. het domeinbeheer bij de Rentmeesters (5).

Op het request van ons Schepencollege van het jaar 1644 heeft het Hof van Brabant te Brussel een Ordonnantie uitgevaardigd van de volgende inhoud na ingewonnen advies van de Raad van Brabant en van de advocaat-fiscaal van Brabant.

De gemeente mag een „koffer ofte komme” aanschaffen, voorzien van drie sloten, waarvan de schout en de twee oudste schepenen elk een

sleutel zullen hebben. Voorts wordt in deze Ordonnantie gezegd, welke archieven in die kist moeten worden gedeponereerd n.l. de akten, geschriften en rechtstitels, die de neerslag vormen van het administratief beleid en van de rechtsprekende bevoegdheid, die tot ± 1793 de taak van het Schepencollege uitmaakten. Het Gemeente-archief van Heerlen is in het bezit van een afschrift van deze belangrijke Ordonnantie; een fotocopy van de tekst wordt hierbij afgedrukt.

Copie :

Opt vertooch gedaen inden Souverainen Raede van sijne Mat geordonneert in Brabant, bijde schepenen der hoofbancke van Heerle, inhoudende, dat in alle bancken ende gerichten vanden lande van Overmase de maniere ware, dat alle d'acten van justitie hoedanich die sijn, bewaert worden in seeckere komme ofte kiste, die men gemeynlyck noempt d'archive, geslooten met drie sleutels, daervan ordinaire den officier hadde den eenen en die twee outste schepenen die twee andere, d'welck oock alsoo behoorde te geschieden, niet alleenlyck omdat die supplnten voorde voorsz. acten moesten verantwoorden, maer oock om dat die secretarissen dickwils andere officie doende, bleven gesaiseert mette stukken daer meede die gemeynte haer moesten dienen tegens die secretarissen selve, gelyck onder anderen gebeurde ten reguarde vanden tegenwoordigen secretaris der voorsz. hoofbancke, die meede was collecteur vande overkommende lasten, om welcken aengaende te wesen verseeckert, soo hadden die supplnten in acquit van hun debvoir geraetsaem gevonden van gelycken te doen bewaren die acten ende papieren de justitie ende gemeynte raeckende, in een geslotene komme, inder manieren voor verhaelt, dan op dat sij sulcx souden mogen doen met meerdere autoriteyt. Soo baeden die supplnten om behoorlycke ordonnantie daer toe dienende.

't Hoff 't geene voorsz. is, aengemerckt ende daer op alvooren gehadt d'advies vanden Raedt, ende Advocaet-fiscaell van Brabant, heeft verclaert ende geordonneert, verclaert ende ordonneert mits deesen, dat d'acten, papieren, titulen ende munimenten, de justitie ende gemeynte der voorsz. hoofbancke raeckende, sullen werden geconsigneert ende voortaan blijven ende bewaert werden byde supplnten in een koffer ofte komme, geslooten met drie slooten ende dat die sleutels daer van sullen blijven respectie in handen vanden officier ende de twee outste schepenen, ordonnerende een ygelyck hem daer van te reguleren.

Gedaen inden voorsz. Raede den dertichsten Januarii sestienhondert vier ende veertich.

Was gearapht BOIS, Vz.
G. V. GHINDERTAECEN.

Ende was ter zyden opgedrukt het cachet van gemelden Raede.

Geollationeert es bevonden deze copie
't accorderen met sijne originael, gearapht
onderteyckent ende gecachteert alsboven,

Sigilli
Locus

by my VANDER SCHEUER,
nots. publ.

Uit de inhoud van deze Ordonnantie volgt,

- 1) dat de Schout en de twee oudste Schepenen de zorg hebben voor de archieven;
- 2) dat de archieven gecentraliseerd worden opgeborgen in een zorgvuldig afsluitbare kist. Hiermede beoogde men het zoekraken of vervreemden van stukken te voorkomen;
- 3) dat raadpleging der archieven in beginsel niet dan na verkregen medewerking kan geschieden van de schout en van de twee oudste

Acten

(Handwritten flourish)

Opt Hertogh yedach Jnden, Douwe van

Handabari, yndem: of yndomment, in der abent, op den
 dach den xijden van den maent van july, in jheronden
 dat is alle banden, ende alle andere banden, gindes
 einde male, de maniere bare, dit alre yndes die jheronden
 Goddinges die jheronden, dat is alle die in jheronden, Koning
 ende die in die inder omringelich worden, die inder
 giet Coetes mit die inder, dat is alle die inder die
 officie hadde in der inder, & die jheronden put die inder
 mit alle die inder, die inder die inder, die inder die
 mit alle die inder, die inder die inder, die inder die
 inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die

die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die
 die inder die inder, die inder die inder, die inder die

(Handwritten flourish)

de oecolomont, de bebant, die inder
 de oecolomont, de bebant, die inder
 de oecolomont, de bebant, die inder
 de oecolomont, de bebant, die inder

by my *(Handwritten signature)*
(Handwritten flourish)

schepenen. Van openbaarheid der archieven voor een ieder, die zich voor onderzoek van bescheiden aanmeldt en waarop artikel 1 onzer Archiefwet 1918 steut, blijkt niets.

- 4) dat geen maatregel voor een *vaste plaats* van bewaring van archieven is getroffen.

In een volgend artikel zullen we op grond van een besluit van het Schepenbestuur van 30 Augustus 1661 zien, wie met het dagelijks *beheer* der archieven was belast en welk gebruik van de zijde der Heerlenaren ervan gemaakt werd.

Over de *plaats* van bewaring van de Archievenkist kan nog het volgende worden medegedeeld. Men mag aannemen, dat uit een oogpunt van brandbeveiliging de Bankskist zich een tijdlang binnen de omgrachte en omwalde ruimte bevond. Hier stonden immers de uit steen gebouwde donjon (= kerktoeren) en de Gevangentoren, waarin lange tijd het Schepencollege zijn vergaderingen heeft gehouden. In het jaar 1740 stond hij in één der vertrekken van het huis „De Kroon”, het voormalige en thans afgebroken Volkshuis aan de Emmastraat. De notulen der Bankvergadering van 13 September van genoemd jaar bevatten enige aantekeningen over het transport van de „Bankscompt” naar de sacristie der St. Pancratiuskerk onder de volgende bewoordingen : „Verders voorgebracht zijnde het point van den Bancktscompt alnoch staende in het Huys de Croon, alhier te Heerle, waer op gedelibreert is goetgevonden ende verstaen, dat den voors. Bancktscompt uyt het Huys de Croon sal worden getransporteert naer de Gerfkaemere in de kercke van Heerle ten eynde om door de Borgemeesters aldaer beslooten gevoert te worden”.

Naderhand is de Archiefkist na enige rondzwervingen weer in de Gevangentoren terecht gekomen. De Sacristie bleek te vochtig voor de papieren die „bynae vervuyt waeren”, zodat ze van hier naar het orgel verhuisde om vervolgens geplaatst te worden in het huis van de secretaris. In het jaar 1800 was één der thans nóg bestaande cachotten in de Gevangentoren ingericht tot opberging van het oude gerechtelijk Archief, terwijl in een kast het Keur-keuls Archief stond ten kantore van het (leen) Manhuis, ter plaatse van de slagerij Fa. Pasmans aan het Emmaplein.

(Wordt vervolgd.)

L. van HOMMERICH

- (1) BIJVANCK, A. : Nederland in den rom. tijd.
Leiden, 1943. Dl. II. blz. 506—507.
- (2) FREMERSDORF, F. : Die Denkmäler des römischen Köln.
1950. Bd. II. bldz. 10.
- (3) HOMMERICH, L. van : Plaatselijke geschiedbeoefening en archiefonderzoek,
in : Bulletin Hist. Kring „Het Land van Herle”,
1952. Afl. 4, Blz. 75.
- (4) FLAMENT, A. : De archieven en het archiefwezen in het hertogdom Limburg, 1632 — 1893, in staatsrechtelijk en geschiedkundig opzicht,
in : Jaarverslag omtrent 's Rijks oude archieven 1893,
Bijlage I.
Den Haag, 1895, blz. 4.
- (5) FLAMENT, A. : Jaarverslag Rijksarchief in Limburg, 1917, pag. 3.

ONDER het romeinse aardewerk der Oudheid, dat ook in onze streken werd gevonden, treffen we een karakteristiek product aan bekend onder de naam „terra sigillata” of — letterlijk vertaald — gestempeld aardewerk.

De algemene kentekenen van dit aardewerk zijn de volgende:
1. de techniek; 2. de vorm of het model; 3. de pottenbakkersstempel;
4. de versieringsmotieven.

Voor de vaststelling van deze criteria is een diepgaande studie van de ontwikkeling van dit product als handelsobject noodzakelijk. Sinds tegen het einde der vorige eeuw H. Dragendorff op dit terrein pionierswerk heeft verricht, zijn velen hem gevolgd, zodat ons heden ten dage een uitgebreide vakliteratuur ter beschikking staat, waarin de terra sigillata systematisch wordt behandeld. Voor de datering van romeinse overblijfselen levert dit soort aardewerk vaak een hoge mate van betrouwbaarheid en zekerheid op. Hierin ligt dan ook de uitermate belangrijke documentaire waarde der sigillata-productie.

De ontwikkeling van deze oude kunstnijverheid begint in de Ie eeuw na Chr. en duurt tot het einde der IVe eeuw. Gedurende deze lange periode levert zij ons een rechtstreeks bewijs van de bloeiende romeinse cultuur en van de uitgebreide handelsactiviteit, waarvoor Julius Caesar door zijn bezettingspolitiek van Gallië en van de hieraan noordelijk grenzende gebieden tot aan de Rijn de grondslag heeft gelegd.

Het oudste vaatwerk, dat in Gallië gevonden wordt, komt uit Italië en werd voornamelijk te Arrezzo (Midden-Italië) gefabriceerd. In ± 15 n. Chr. verschenen de eerste pottenbakkerijen in Zuid Gallië (Montans) en vandaar verspreidde zich later de T.S.-Industrie over heel Gallië tot zelfs over de Rijn.

In de bekende handboeken zoals van Oswald en Price (1) en R. Forrer (2) vindt men een geografisch overzichtskaartje van deze spreiding en opschuiving naar noordelijke streken.

De laatste industrieplaatsen, die we kennen, zijn in de Argonnen (N. Fr.) gelegen, waar tot in de IVe eeuw geproduceerd werd alsmede te Alzei.

Met uitzondering van enkele Italische of Arretijnse merken, bezit het Heerlens gemeentelijk oudheidkundig museum, gehuisvest in het Raadhuis, hoofdzakelijk het z.g. romeins-provinciaals product in grote verscheidenheid, daterend vanaf rond het midden der Ie eeuw tot en met stukken uit het Argonnengebied.

Voor de vervaardiging van dit gebruiksartikel gebruikte men fijne rode aarde, die hard gebrand werd en uitstekend bewekt. De vormen of

(1) F. OSWALD en D. PRYCE : An Introduction to the study of Terra sigillata. London, 1920.

(2) R. FORRER : Die römischen Terrasigillata — Töpfereien von Heiligenberg, enz. Stuttgart, 1911.

modellen (profielen) waren veelsoortig evenals het rijk gevarieerd decor, dat steeds aan de buitenkant werd aangebracht. Men onderscheidt gladwandige en versierde sigillata met en zonder pottenbakkersstempel.

Naar hun vormgeving kenmerkt men de sigillata overeenkomstig de genummerde modellen, waarmede H. Dragendorff in zijn standaardartikel een begin heeft gemaakt (3). Bij het aangeven van een bepaalde vorm spreekt men derhalve van b.v. Drag. nr. 1, 2, enz.. Aan de 55 door hem beschreven modellen zijn door de specialisten nog een kleine dertigtal gangbare genummerde typen toegevoegd, waarnaar men in voorkomende gevallen dienovereenkomstig verwijst.

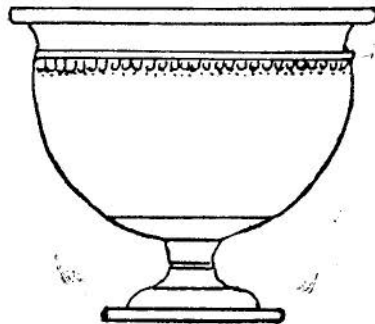
Op verschillende manieren kan de sigillata nu versierd worden (het decor) : door middel van vormschotels, gangbaar in de vroeg-romeinse tijd. Sinds de 2e helft der eerste eeuw kwamen ook de Barbotineversieringen en die „met het radje” in gebruik. Wanneer men het vormschotel-systeem bezigde, werd het relief er als volgt op aangebracht. In een niet hard gebakken vormschotel werden aan de binnenkant de siermotieven gedrukt, die op een stempel in relief waren aangebracht. Deze vormschotel werd daarna hard gebakken om de afgebeelde figuren vaste vorm te geven. Men vormde nu een schaal van klei en drukte de zachte klei stevig tegen de binnenwand van de vormschotel. De figuren werden derhalve gedrukt op de buitenwand van de weke schotel. Was de weke wand in zijn vorm gedroogd en ingekrompen, dan kon hij er gemakkelijk uitgenomen worden en verder afgewerkt. De voet en de rand werden namelijk afzonderlijk gevormd en aan de wand bevestigd. Tenslotte werd de schaal met glazuur bedekt en hard gebakken.

De rode glazuur vormde het hoogtepunt bij de terra sigillata-industrie, want door de prachtige glans, vooral in de 1e eeuw n. Chr. kreeg dit versierde vaatwerk een bijzondere bekoring.

De Barbotine is een soort pap uit potaarde gemaakt en met water verdund. De pap werd door middel van een hoornvormig buisje, dat onderaan doorboord was, op de pot aangebracht, net zoals een hedendaagse banketbakker doet, wanneer hij zijn gebak met alle soorten suikerornamenten wil versieren.

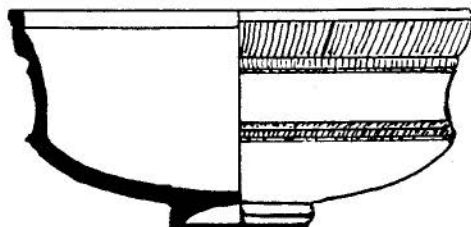
Verder konden de ornamenten nog als volgt worden gemaakt : gevormd met de hand en dan op het voorwerp geplakt, ofwel uit een vormschotel gevormd en zo klaar op de kom geplakt.

Vorm en versiering hebben zich in de loop der jaren en omstandigheden gewijzigd. Het kelkmodel op stengelvoet — Dragendorff 11 — behoort

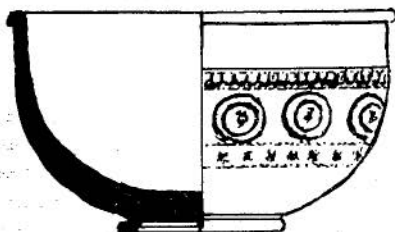
Afb. 1

tot de vroegste verschijningsvormen der 1e eeuw (zie afb. 1). Een nabootsing van deze vorm is in het Heerlens museum aanwezig. Tot ongeveer 60 n. Chr. vinden wij dan uitsluitend de komvorm met „gebroken” wand of knik, ongeveer in het midden, waardoor het versieringsvlak in twee helften verdeeld wordt. Deze vorm — Dragendorff 29 — werd in Zuid Gallische fabrieken veel gefabriceerd (zie afb. 2).

Afb. 2

In de 2e helft der 1e eeuw ontstond een nieuwe vorm, de half bolvormige kom, Dragendorff 37, die voor goed de plaats ging innemen van vorm 29. Het type 37 overweegt bij het Heerlens sigillata-aardewerk (zie afb. 3). De wijze van versiering was de volgende.

Afb. 3

Boven is een gladde rand vrijgelaten, daarop volgt een eierlijst en dan 't eigenlijke versieringsvlak, beneden door een bladkrans of een eenvoudige lijn afgesloten.

De versieringsmotieven beperken zich in het begin tot motieven, ontleend aan de natuur, bloemen, planten enz.. Later komen hierbij figuren, die betrekking hebben op het publieke leven, op de kunst, op het spel, de jacht, het circus en de mythologie.

In de 4e eeuw verdwijnen de versieringen, om plaats te maken voor eenvoudige inkervingen met het radje of op andere wijze aangebracht. Op het einde van die eeuw gaat de fabricatie langzamerhand achteruit. Het prijsgeven van de Rijngrans in 406 n. Chr., onder Honorius en de hjerme in verband staande bezetting van de linker Rijnsoever door de Germanen heeft een verstrekkende invloed gehad op de algemene politieke en culturele verhoudingen en eveneens op de ontwikkeling van de

(3) H. DRAGENDORFF : Terra sigillata, in : Bonner Jahrb., 96, 1895.

terra sigillata. De sigillata industrie, die reeds vanaf het midden der IIe eeuw ernstige concurrentie ondervond van de zijde der brons- en glasfabrikanten, alsmede van de verhoogde vraag naar het zwart geverniste aardewerk, heeft door deze historische gebeurtenis de genadeslag gekregen (4). In de grafvondsten van de na-romeinse tijd is niets meer aanwezig van de prachtige geglazuurde terra sigillata der eerste eeuwen. Het geheim der fabricatie ging voor vele eeuwen verloren.

A. ULRICH

DE DOORREIS VAN
AARTSHERTOGIN MARIA ELISABETH
door ZUID-LIMBURG

3 Oct. 1725

HEERLENS AANDEEL VOOR HET TRAJECT
MAASTRICHT — TONGEREN

DE Landvoogdes Maria Elisabeth, Gouvernante der Oostenrijkse Nederlanden, de zuster van Karel VI, zou op haar reis van Mülheim aan de Rijn naar Brussel met haar gevolg door het Staats Land van Valkenburg komen. De „Hoog Moogende Heeren Staeten Generael der Vereenichde Neederlanden” verleenden hieraan hun volle medewerking. In een desbetreffende resolutie van 14 Sept. 1725 bepaalden de „Hoog Moogende Heeren” o.a. :

„Dat Sij d'oncosten daarvan (te weten van „het Transport van de Aartshertoginne” Maria Elisabeth, met haar gevolg van Maastricht naar Tongeren) niet zullen eijtschen van den Cassier van d'Aarthertoginne, maer dat die door den Staat vergoet sullen werden.

Dat voorts de Gouverneur en in sijn absentie den Commandeur off Commanderende Officier binnen Maestricht . . . sal werden aengescreven, dat hij de Hooggemelte Aartshertoginne door Maastricht passerende alle eere sal aandoen, met haar Hooge geboorte ende rang overeenkomende, met haar tegemoet te senden een convenabel Escorte op de uijtterste grensen van den Staat, ende met het selve escorte, of een andere haar geleijdende tot Tongeren;

(4) H. v.d. WEERD : Het economisch bloeitijdperk van Noord-Gallië in de rom. tijd.

Dat hij haare Doorluchtigheijt buiten de poorten sal ontfangen, en complimenteren, het guarnisoen sal doen in de Wapenen komen, en rangeren Sooals het behoort ende het Canon sal doen lossen op desselfs aankomste ende vertreck.

Dat de Magistraet van Maastricht ook sal werden aangeschreeven aan Hoog gemelte Aerts hertoginne alle eere op haar passage te bewijsen, en de passage op alle wijze te faciliteeren”.

Op 24 Sept. 1725 verscheen een resolutie van de „Heeren Hooft Officieren en Commissarissen der drie Landen van Overmaese partage van Haer Hoog Mogende” waarbij de bevolking opgeroepen werd mensen en paarden ter beschikking te stellen. Het Land van Valkenburg moest 290 paarden en 145 man, Daelhem 70 paarden en 35 man en 's Hertogenrade 130 paarden en 65 man leveren. Met de 110 paarden en 55 man van het Graafschap van „den Vroenhoven en van enige dorpen der elf Banken van Sint Servaes” werd het indrukwekkend getal van 600 paarden en 300 man opgeroepen. De plaats van samenkomst was Maastricht.

Het niet leveren van een paard zou beboet worden met 16 goudgulden, terwijl op kosten van de nalatige bewoners andere paarden gehuurd zouden worden.

Vanzelfsprekend werd de Hoofdbank Heerlen bij deze vordering niet vergeten. We laten hier de lijst volgen, zoals deze destijds werd opge- maakt, luidende als volgt :

„Lijste der peerden door de Hoofdbanke van Heerle geleevert, ten dienste ofte, tot Transport, van de Aardts Hertoginne der Oostenrijkse Neederlanden, ende haer Gevolgh.

De Hooven

Meulebergh	een	Peerdt.
Schiffeler	een	Peerdt.
Corisberg	met eenen knegt	en een peerdt.
Valckerhousen	eenen kneght	en een peerdt.
Horriger Hof	eenen kneght	en een peerdt.
Hoffaliers hof op de Straedt	eenen knegt	en een peerdt.
Zoureth	eenen knegt	en een peerdt.
Emstenrae Rhoo	eenen kneght	en een peerdt.
Emstenrae Meer	eenen kneght	en een peerdt.
Keevenberg	eenen kneght	en een peerdt.
Ten Daal	eenen kneght	en een peerdt.
Hoffalishof op de Bergh		een peerdt.
Ter Caameren	eenen knegt	en een peerdt.
Mingersborg		een peerdt.
Ooversvoerendael	eenen knegt	en een peerdt.
Dammerscheijld	eenen knegt	en een peerdt.
Haaren	eenen knegt	en een peerdt.

Terveurdt	eenen knegt	en een peerdt.
Ter Hoenshuijs	eenen knegt	en een peerdt.
Ten Hoove	eenen knegt	en een peerdt.
Puth	eenen koegt	en een peerdt.
Steenhuijs	eenen knegt	en een peerdt.
Cortenbach	eenen knegt	en een peerdt.
Eijkholt	eenen knegt	en een peerdt.
Ten Driesch	eenen knegt	en een peerdt.
Ter Worm	eenen kneght	en een peerdt.
Gitsbach	eenen knegt	en een Peerd.
Prickenis	eenen knegt	en een Peerd.
Struijver	eenen knegt	en een Peerd.
Het halve Leen Ten Esschen	eenen knegt	en een Peerd.
Bersdael	eenen knegt	en een Peerd.
Vranck	eenen knegt	en een Peerd.
Musschenbroeck	eenen knegt	en een Peerd.
Ter Wijer	eenen kneght	en een Peerd.
Ter Eijck	eenen knegt	en een Peerd.
Passars nieuwenhaegen	eenen knegt	en een Peerdt.
Heutsheufken	eenen kneght	en een Peerd.
Heerwegh	eenen knegt	en een Peerd.
De twee Heijhooven	eenen knegt	en twee Peerden.
Rhoenhof	eenen knegt	en een Peerdt.
Strijdthaegen	eenen knegt	en een Peerd.
Ooversten hof	eenen knegt	en een Peerd.
Meijsenbroeck	eenen knegt	en een Peerdt.
Peerboom	eenen knegt	en een Peerdt.
Douvenraed	eenen knegt	en een Peerdt.
Cunraeder huijs	eenen knegt	en een Peerdt.
Geleen	eenen knegt	en een Peerdt.
Bensenraedt	eenen knegt	en een Peerdt.
Ten Dhoom	een knegh	en een Peerdt.
Rousch	eenen knegt	en een Peerdt.
Strijdthaegen tot Welten	eenen kneght	en een Peerdt.
Caumerhof	eenen knegt	en een Peerdt.

Item door den Rodtmeester van Caumer en Aker-straedt met naeme Peeter van Nuijst uijt sijne Rotte gecommandeert .. 6 Peerden.

Item door den Rodtmeester van Vrusschenbroeck en Bensenraedt met naeme Simon Kreekels uijt sijne Rotte gecommandeert ses mannen en ses Peerden.

Item door den Rodtmeester van Welten met naeme Hend. Ploum uijt sijne Rotte gecommandeert vijf mannen en 5 peerden.

Item voor den Rodtmeester van Cun-
raed, met naeme Eghbert Janssen, uijt
sijne Rotte gecommandeert vier mannen ende vier peerden.

Item door den Rodtmeester van
D'Ubagsbergh, met naeme Joannes

Franssen, uijt sijne Rotte gecom-
mandeert vier mannen ende vier peerden.

Item door den Rodtmeester van Wint-
haegen, met naeme Dirck Schils, uijt
sijne Rotte gecommandeert vijf mannen ende vijf peerden.

Item door den Rodtmeester van de
Heerlerheijde ende Coningsbeempt, met
naeme Gilles Halfkan uijt sijne Rotte
gecommandeert drie mannen ende dreije peerden.

Item door den Rodtmeester van Nieu-
wenhaagen, met naeme Hendrick Lat-
ten, uijt sijne Rotte gecommandeert,
gelijck blijkt uijt het meedegaende
stuck sub no. 8° ses mannen ende ses peerden.

Tot zover deze respectabele lijst, komende op een totaal van 92 paarden
en 81 man uit het Heerlener land.

Het aantal aangewezen boerderijen bedroeg 53. De meeste hiervan be-
staan heden nog. Verdwenen zijn de hoeven Horriger Hof, Hoffaliers op
de Straat, Hoffalis Hof op de Ubachsberg, Ter Caameren eveneens op
de Ubachsberg, Dammerscheid onder Voerendaal, het halve leen ten
Esschen, Heutsheufken ook Carisborg genoemd, Peerboom te Voerendaal
en Caumerhof.

Op 2 October 1725 waren de paarden en hun begeleiders te Maastricht
aanwezig, waar alles voor de aankomst van de Landvoogdes in gereed-
heid werd gebracht : er gingen geruchten dat de stoet naderde. Maar
Hare Doorluchtigheid hield zich aan het reisplan, de zogenaamde
„Marchroute” en arriveerde eerst te Maastricht in de late namiddag van
de daaropvolgende dag.

In de betreffende stukken (aanwezig in het Rijksarchief te Maastricht
onder nr. 29 a) vinden we over het reisplan de volgende bijzonderheden :

„Marchroute met haere Doorluchtigheijt de Aerts hertoginne Elisabeth
van Mulheim tot na Brussel.

Den tweeden October van Mulheim af naar Berchem 's middags.
 Linnig 's nachts.
 Den derden zijnde Woensdag naar Sittart 's middags.
 Tongeren over Maastricht 's nachts.
 Den 4 dito zijnde Donderdag St. Tron 's middags.
 Tirlemont 's nachts.
 Den 5 dito zijnde Vrijdag aldaar 's middags Louvain.
 Den 6 dito zijnde Saturdag aldaer Ter Veur 's middags.
 Brussel 's nachts.

Wisselinge van paerden.

Tot Mulheim aan de oversijde van den Rhijn.
 Item tusschen Mulheim en Berchem.
 Berchem.
 Berchem. Linnig. Sittert.
 Maastricht aan de oversijde van de Maes buiten de stad int open veld.
 Tongeren, Saint Tron, Tirlemon, Louvain, Terveur, Brussel".

Ook is de lijst, aangevende de volgorde van de stoet bewaard gebleven :

„Nombre	1. Les premiers Cavaliers	4 chevaux.
„	2. Les General des postes	4 „
„	3. Son altesse Serenissime L'archi du chesse	6 chevaux.
„	4. Les premiers dames	4 „
„	5-8. Dames.	
„	9-25. Cavalliers."	

Volgen de voertuigen 26 t/m 100, gedeeltelijk met 6, gedeeltelijk met 4 paarden bespannen.

(Wordt vervolgd)

J. HORST

Historische Chroniek

Het is een verheugend feit te constateren, dat de belangstelling voor de streekgeschiedenis een klaarblijkelijke opbloei vertoont. Na Brunssum is nu een geschiedenis verschenen van

„DE PAROCHIES OIRSBEEK EN DOENRADE VAN OUDE TIJDEN TOT HEDEN

Oirsbeek, dat bestuurlijk tot de z.g. „Onderbanken” van de Hoofdschepenbank Heerlen heeft behoord, wordt door zijn verdienstelijke schrijver, em. pastoor M. Meulenberg, uit een vergeten verleden in de attentie geplaatst van de huidige dorpsbewoners en tevens in die van al degenen, waarbij waardering voor het godsdienstig en kerkelijk leven van een dorpsgemeenschap en van individuele leden hiervan aanwezig is.

Al aanstonds bij de lezing van het 175 bladzijden tellende boek wordt de lezer getroffen door de drijfveer, die de auteur tot de samenstelling van dit geschrift heeft bewogen : zijn oprechte liefde voor zijn geboorteplaats en zijn fierheid op dit inderdaad merkwaardig gave kerkelijke verleden, dat zijn hoogtepunt heeft in de indrukwekkende schare van priesterzonen : als documentair gegeven bijzonder waardevol!

Alhoewel er een gevaar in kan schuilen uit een oogpunt van objectieve geschiedschrijving, wanneer de auteur in meerdere of mindere mate belang heeft bij de redactie van de tekst, moet tot lof van pastoor M. gezegd worden, dat hij de opgespoorde gegevens en feiten op hun juiste waarde heeft getracht te interpreteren en in hun samenhangend verband mede te delen. Het geeft een geruststellende indruk, wanneer men op de bldz. 167—169 zijn lijst van Bibliografie leest, waaruit blijkt, dat hij „dit nieuwe geluid in een nieuwe lente” toch wel degelijk met documentaire gegevens heeft willen staven.

De schrijver heeft zijn stof over vier hoofdstukken verdeeld : I. de kerken van Oirsbeek; II. De parochie-geestelijkheid van Oirsbeek; III. Oirsbeeks priesterzonen; IV. Doenrade.

Zoals bij elk geschiedkundig onderzoek is de vroeg-middeleeuwse periode het moeilijkst; de bronnenstudie en de historische critiek worden ook voor Oirsbeek lastig hanteerbaar. Toch acht ik het een zeer waardevol aspect, dat de auteur, die geen historicus ex professo is, die problemen heeft durven stellen, hetgeen getuigt van zijn oprechtheid om de zaken, waar nodig, in hun kritisch verband te zien. Hij heeft er zich ook niet van weerhouden om in zijn vele biografische gegevens correcties op eertijds verschenen teksten van personen aan te brengen.

Pastoor M. heeft met deze uitgave voor Oirsbeek en voor ons bisdom bronnen opengelegd van moeilijk te definiëren waarde. Niet alleen als bronnen in zich, maar speciaal vanwege de hoge geestelijke spankracht, die erin verweven is. Wie de voor Oirsbeek en Doenrade indrukwekkende lijst van priesterzonen bekijkt en kennis neemt van hun biografische bijzonderheden, kan niet aan de indruk ontkomen, dat God zijn Genade aan deze parochie in het verleden kwistig heeft uitgedeeld. In deze zin kan ik begrijpen, dat de schrijver op zijn geboorteplaats de bekende versregel van niemand minder dan Horatius toepast, waarbij wel enige nuancering in het oog moet worden gehouden.

Het zou ondoenlijk zijn om in deze bespreking een keuze te doen uit de lange rij van personen. Een uitzondering moet ik evenwel maken voor onze grote Limburgse historiograaf, tevens Rijksarchivaris, Jos Habets; 1829—1893. De rusteloze werkkraft van deze Oirsbeekse priestergeleerde is vastgelegd in de „Publications”, in „De Maasgouw” en in diverse Franstalige buitenlandse tijdschriften. De diepe bewondering, die de auteur in vroeger jaren bij het voorbijgaan aan de monumentale grafsteen van Jos Habets beving, heeft in deze uitgave zijn goed effect niet gemist.

Het boek is voorzien van talrijke fotografische afbeeldingen.

Voor het oude Heerlener land betekent het werk van pastoor Meulenberg een onmisbare aanwinst ter completering van het kerkelijk-godsdienstig streekverleden. En de Oirsbekenaren mogen met fierheid terugblikken op zulk een eerbiedwaardig voorgelacht!

L. v. H.

EXCURSIE voor onze abonné's

Het bestuur is bereid voor onze lezerskring een daguitstap te organiseren naar enkele historisch-interessante plaatsen in het oude hertogdom Limburg, naar Daelhem en Valdieu en naar de hoogteburchtruïne van Franchimont op Zaterdag, 27 Augustus a.s.. Alvorens een definitief plan met juiste kostenopgave aan U toe te zenden, willen wij gaarne vóór 23 Aug. aan onderstaand adres Uw principe-deelname vernemen. (Reiskosten naar schatting f 7.— à f 8.50.)

L. VAN HOMMERICH
Raadhuis Heerlen
Tel. 3041 — toestel 32.